

BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/
title: *Grenzgänger*
Festschrift zum 65. Geburtstag von Jurij Kusmenko

Autor(in)/
author: Tomas Riad

Kapitel/
chapter: »Den tvåtoppiga tonaccentens ålderdomlighet«

In: Hornscheidt, Antje/Kotcheva, Kristina/Milosch, Tomas/Rießler,
Michael (Hg.): *Grenzgänger. Festschrift zum 65. Geburtstag von
Jurij Kusmenko*. Berlin: Nordeuropa-Institut, 1. Auflage, 2006

ISBN: 3-932406-24-9
978-3-932406-24-9

Reihe/
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 9

ISSN: 0933-4009

Seiten/
pages: 246–257

Feste URL: [<http://edoc.hu-berlin.de/...>]

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin sowie die Autoren

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and the authors

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

TOMAS RIAD:
Den tvåtoppiga tonaccentens ålderdomlighet

Den traditionella indelningen av tonaccentdialekterna i Skandinavien baseras på deras fonetiska realisering.¹ Ett indelningskriterium är antalet tontoppar där man skiljer på entoppig respektive tvåtoppig realisering av accent 2. Detta kriterium är visserligen alldeles för trubbigt för att vara riktigt användbart idag, men det duger fint för att uttrycka en nu rådande, ›diametral‹ motsättning mellan hypoteser om tonaccentens uppkomst. Lorentz och Bye menar att den ursprungliga accent-2-typen är *entoppig* och Riad menar att den är *tvåtoppig*.² I detta bidrag tar jag upp ett tidigare underutvecklat argument som ligger i den vågskål jag tror väger tyngst. I argumentationen följer jag födelsedagsbarnets exhortation om att undersöka korrelationer mellan implicerande isoglosser för att på så sätt förstå språkhistorien via språkgeografin.³ Den centrala korrelationen jag kommer att diskutera gäller å ena sidan vokalbalans/tilljämning, å andra sidan tvåtoppig tonaccent 2.⁴

Jag har på annat ställe hävdad att den realisering av tonaccenten som vi finner i centralsvenska dialekter (främst sveamål) också är den relativt mest ålderdomliga.⁵ Det behöver inte gälla accentens distribution i alla stycken (t.ex. i sammansättningar), men det gäller dess fonetiska typ, med två tontoppar i accent 2, den ena på den huvudbetonade stavelsen, den andra någonstans därefter, antingen på andra stavelsen eller på en beto-

1 GÅRDING och LINDBLAD: 1973.

2 LORENTZ: 2001, 2002, 2004; BYE: 2005; RIAD: 1998a, 2005.

3 KUSMENKO: 1996, 94ff.

4 Det är uppenbart att tonaccentsystemet i svenska och norska, respektive stöt-systemet i danska är novationer i det större germanska sammanhanget. Det är också uppenbart att dessa fenomen är besläktade, även om åsikterna går isär om hur släktskapet ser ut. Jag kommer att utgå från att tonaccenten är äldre än stöten utan vidare argumentering här. För en utförlig diskussion, jfr RINGGAARD: 1983; RIAD: 2000a och 2000b.

5 RIAD: 1998a, 2005. Typiska argument är dels att älvdalsmålet, som i många avseenden är ålderdomligt, har tvåtoppig tonaccent 2, medan målen söderut i Bergslagen ju både har entoppig accent och saknar flera av de ålderdomliga dragen som vi finner i älvdalsmål. Dels är de mest utpräglade tvåtoppiga dialekterna (dvs. sveamål snarare än götamål och östnorska) i huvudsak s.k. *a*-mål. De har således begränsad reduktion i ändelser, vilket kan betraktas som ett ålderdomligt drag. De korrelerande faktorerna är dock inte av organisk natur och deras kraft i argumentationen blir som en konsekvens därav svagare (BYE: 2005).

nad stavelse senare i ordet. Gruppen består av sveamål, norrländska, älv-dalsmål, götamål, östnorska och stavangermål. Accent 1 är entoppig i dessa dialekter. Den accentrealiseringstyp som konkurrerar om åldermannaskapet är alltså entoppig accent 2 (med likaledes entoppig accent 1). I dessa dialekter – dalabergslagsmål, gotländska, sydsvenska, sydnorska, västnorska och nordnorska – är accentkurvorna olika tajmade. Svaret på frågan om vilken tonaccentvarietet det är som ligger närmast den ursprungliga är nära knuten till frågan om tonaccentens uppkomst, och kan naturligtvis ge viktiga ledtrådar till hur, eventuellt var, tonaccentdistinktionen uppkommit.

När man betraktar en karta med tonaccentvarieteterna inritade, i enlighet med den ytterst grova kategorisering vi har gjort, ser man ett mönster. De tvåtoppiga dialekterna föreligger över ett stort, centralskandinaviskt område (Svealand, Götaland, Östnorge, i viss mån Norrland), medan de entoppiga finns mestadels i periferin (Västnorge, Sydnorge, Sydsverige, Gotland). Avvikande mot denna bild är de entoppiga dalabergslagsmålen mitt i det tvåtoppiga området, och i någon mån de tvåtoppiga utkantsdialekterna i Västra Nyland och Sydöstra Jylland.⁶ Tittar man endast på den tvådimensionella kartbilden kan man få uppfattningen att tvåtoppig accenttyp har spritt sig som en novation i Skandinavien, medan arkaiska entoppiga dialekter finns kvar i periferin. Denna uppfattning är naiv såtillvida att spridningen av den förmenta novationen inte riktigt rimmar med topografin, således farbarheten i landskapet. Under den tid som tonaccentdialekterna utvecklas gäller devisen ›land skiljer, hav förenar‹. Det är osannolikt att ett givet accentmönster, i det här fallet den tvåtoppiga typen, skulle spridas genom skog och över berg i det skandinaviska inlandet. Däremot är det alls inte orimligt att ett accentmönster skulle spridas sjövägen, i detta fall den entoppiga accenttypen, som enligt min hypotes har spritts till Gotland, Sydsverige, Sydnorge och Västnorge, huvudsakligen från Danmark.⁷ Denna utveckling är tills vidare ofullständigt utredd men motsägs i varje fall inte av kartbilden och andra isoglosser.

Det är emellertid inte bara det dialektgeografiska argumentet som anförts som stöd för den entoppiga varianten av accent 2 som ursprunglig. Både Öhman och Elstad utgår i sina teorier om accentens uppkomst från

6 SELENIUS: 1972; KROMAN: 1947.

7 RIAD: 2005.

en tajmningskillnad mellan en enda tontopp i båda (proto)accenterna.⁸ Ingen av dem utvecklar den dialektgeografiska delen av hypotesen, utan det handlar mer om antaganden om den fonetiska kontexten vid uppkomsten (såsom antalet stavelser till frasslutet).⁹ Nyligen har dock Lorentz och Bye utvecklat en hypotes om den fonetiska uppkomsten av tonaccent baserat på idén om toppförsening (eng. ›peak delay‹), vilken också förutsäger att den entoppiga accenttypen är mest ålderdomlig.¹⁰ Till skillnad från tidigare forskning, drar dessa forskare också den dialektgeografiska konsekvensen av sin hypotes, dock utan att svara utförligt på frågan hur dialektspridningen gått till. Däremot ingår idéer om hur en given dialekt utvecklat sig till en annan typ, vilket är mycket värdefullt. Detta är dock inte platsen att till fullo diskutera Lorentz' hypotes om ›peak delay‹ (eller Byes mer generaliserade variant, ›target delay‹).

Istället vill jag här fokusera på ett argument som pressar tidsdjupet, dvs. själva ramverket, för den tonala dialektsplittringen. Det är nu ca 1000 år sedan tonaccenten uppkom och det är ett alltför stort tidsspänn för att man ska kunna använda tidsdjupet i sig som stöd för den ena hypotesen eller den andra. I en rekonstruktion av accentens uppkomst och utveckling är det således önskvärt att hitta sätt att avgränsa de prosodiska skeendena i tiden. Oavsett vilken dialekttyp man antar är äldst baserat på en fonetisk teori om tonernas uppkomst, så måste själva tidsdjupet mellan då och nu medge att den andra typen, den man således menar är en novation, hinner uppkomma, utvecklas och spridas till de relevanta områdena. Det blir därmed intressant att söka evidens för existensen hos dialekttyperna i både äldre och nyare tid. Ju längre tillbaka man kan rekonstruera en given accenttyp, desto större är chansen att den faktiskt är (nära) den ursprungliga.¹¹ Huvudargumentet i detta bidrag är just av denna typ.

Det är välkänt att tonaccentkontrasten blir manifest i ytliga minimala par under perioden 1000–1200 i och med att mängder med tvåstaviga ord med accent 1 uppkommer, dels genom suffigering av bestämdhetsmorfe-

8 ÖHMAN: 1967; ELSTAD: 1976.

9 ÖHMAN: 1967 skapar förvisso sin Scandinavian accent orbit men den är tämligen ogeografisk.

10 LORENTZ: 2001 och 2002; BYE: 2005.

11 Det kan vara värt att nämna att den skandinaviska typologin är slående homogen, både strukturellt och melodiskt, vid en jämförelse med t.ex. de frankiska dialekterna i rhendeltat. Detta pekar på på en viss (i princip outforskad) tröghet i förändringsbenägenheten.

met, dels genom vokalepentes.¹² Senast då har således de fonologiska lexikala tonerna uppkommit. Det är rimligt att räkna med perioden 800–1000 som tänkbart fönster för de första lexikala tonerna att uppträda. De germanska språken kommer ju då ur en lång period av förkortningar och bortfall av stavelser, sammanfattade under termen synkope, och kort efter denna period uppträder de nordiska språken med tonaccent, medan de västgermanska inte gör det. Fonetiska föregångare kan vara hur gamla som helst, men förekomsten av fonologiska toner som är en del av enskilda morfems lexikala representation kan inte gärna vara så mycket äldre än som ovan angivet. Ett behändigt årtal kan vara 1000. Vid denna tidpunkt har all accent-2-inducerande böjningsmorfologi lexikal grund. Exempelvis har pluraler som *-ar* < **-ooz* (*hirðar* < **herðiooz*), och kasusändelser som *-u* < **-oon* (*tungu* < **tungoon*), vid denna tid fått korta vokaler i lätta stavelser, vilka orsakar accent 2 direkt via lexikala toner (snarare än via kvantitet, betoning eller något annat).

Nollhypotetisk och korrelativ argumentation

De argument som anförs för uppkomsten av de lexikala tonerna påverkar som tidigare sagts rekonstruktionen av de olika tonaccentvarieteterna. I och med att ortografin inte är till någon särskild hjälp i rekonstruktionen av intonationsförhållanden måste argumentationen bli indirekt – det är inget nytt – men vad för slags argument finns att tillgå? Det finns åtminstone två typer av användbara språkliga argument i denna typ av rekonstruktion. Dels argument av nollhypotetiskt slag (fonetiskt eller fonologiskt), dels argument som korrelerar rekonstruerade fenomen med observerbara fenomen. Jag ska här ge exempel på båda typerna men utveckla det senare lite mer utförligt.

Ett exempel på ett nollhypotetiskt argument är följande: I alla eller nästan alla moderna tonaccentvarieteter finns det, vid sidan av lexikal accent 2, en synkron regel som producerar accent-2-konturen ur en konstellation av två betoningar. Principen är den att accent-2-konturen kan uppstå i strukturer där det finns två (eller fler) betoningar. En prosodisk kontext baserad på betoning orsakar därmed det tonala mönster vi kallar accent 2. Kontexten för regeln varierar såtillvida att vissa dialekter har betoningskrock som nödvändigt (men inte alltid tillräckligt) villkor för att

¹² KOCK: 1878; OFTEDAL: 1952; GÅRDING: 1977, 94ff.

accent 2 skall uppträda (skånska), medan det i andra dialekter räcker med att strukturen som helhet innehåller minst två betoningar (sveamål, dalabergslagsmål).¹³ Regelns generalitet varierar och är långt ifrån färdigutredd i alla detaljer. Den centrala poängen är hursomhelst att det vid sidan av de lexikala tonerna – de i egentlig mening distinktiva fallen – finns prosodiska kontexter där accent 2 uppstår synkront genom en regel. Ett nollhypotesargument i diskussionen av uppkomsten av tonaccenten blir då att denna fonologiska regelbundenhet också är ursprunglig. Alltså, den prosodiskt regelbundna kontexten (antagligen den snävaste, dvs. två krockande betoningar) som ger accent-2-konturen förelåg i det ursprungligaste stadiet. De lexikala fallen av accent 2 har sedan utvecklats ur dessa de regelbundna. Värdet hos ett argument av nollhypotestyp är att det är giltigt om inte motsatsen kan bevisas. Ytterst vilar detta ju på Ockhams rakkniv, dvs. att en teori som kan göra reda för en verklighet med få antaganden är bättre än en teori som gör reda för samma verklighet med fler antaganden. Konkret betyder det i det här fallet att den teori om tonaccentens uppkomst som inte utgår från generaliseringen om två (krockande) betoningar, också har att förklara varför just denna kontext får just accent-2-konturen, i dialekt efter dialekt. Kort sagt, varje teori måste göra reda för det uppenbara tonala släktskapet mellan lexikal accent 2 och prosodiskt regelbunden accent 2.

Korrelativ argumentation är mycket användbar vid rekonstruktion.¹⁴ Förmodligen är den också mer övertygande än nollhypotetisk argumentation. Ett korrelativt argument som vi kan påminna oss om här gäller novationsspridning i Sydsverige. I södra Småland går några isoglosser, bl.a. för tunt/tjockt /l/, för uvulart/apikalt /r/ och för leniseringen av tonlösa klusiler ($p, t, k > b, d, g$). Dessa isoglosser löper på lite olika höjd enligt kartorna, men inte alltför långt ifrån den gamla svensk-danska gränsen.¹⁵ Efter en bedömning av isoglossernas relevans för varandra och för den historiska situationen kan vi betrakta dem som korrelerande och som grupp tolkbara utifrån t.ex. den politiska och demografiska situationen. Vi kan betrakta dem som gränsen mellan danskt och svenskt. Det är kanske inte i alla stycken givet vad som är ett innovativt drag respektive ett ålderdomligt, men själva isoglosserna representerar hursomhelst mötet

¹³ BRUCE: 1974, 1982.

¹⁴ KUSMENKO: 1996.

¹⁵ Jfr t.ex. SANDØY: 1993, kap. 6.

mellan olika realiseringar av språkliga drag, och åtminstone något av dragen (lenisering) är helt klart en sydlig (läs: dansk) novation. Detta är inte uppseendeväckande, förstås. När vi sedan noterar att det också går en »tonaccentgräns» genom Småland kommer det korrelativa argumentet i dagen. Det är faktiskt två tonala isoglosser som löper parallellt här. Dels har vi gränsen mellan entoppig (söder) och tvåtoppig varietet (norr), dels gränsen mellan icke-konnektiv (söder) och konnektiv accentrealisering i sammansättningar (norr).¹⁶ Dessa observationer inbjuder nu till hypotesen att den sydsvenska accentvarietet på något sätt har ett sammanhang med det (äldre eller nyare) prosodiska systemet i Danmark, eftersom andra språkdrag spridits på samma sätt och i samma utsträckning på samma område. Korrelationen råder inte bara i Sydsverige, utan också i södra Norge där den entoppiga accenttypen föreligger i samma område som den sydnorska leniseringen, ett fenomen som alltid kopplas ihop med dansk påverkan. Den danska påverkan på det svenska språksystemet är rimligen långvarig och en aktuell forskningsfråga är att fastställa om det finns en möjlighet att dra någon tidsmässig slutsats utgående från den observerade korrelationen, t.ex. att lenisering och tonaccentvarietet skulle ha slagit igenom samtidigt. Det är på inget sätt uppenbart att någon sådan slutsats skulle kunna dras på språklig grund endast – ty vad har lenisering med tonaccent att göra? – utan man måste i så fall hitta andra argument. Studerar man däremot isoglossen för tunt/tjockt /l/ och den för uvulart/apikalt /r/ är en organisk relation mellan de två desto tydligare.¹⁷

Organisk är också den alltför lite utforskade korrelation jag tar upp till diskussion härnäst, nämligen korrelationen mellan vokalbalans/tilljämning och tvåtoppig realisering av accent 2. Vi kommer att finna gott stöd för att tvåtoppig realisering av accent 2 är ordentligt utbredd geografiskt, redan på 1300-talet. Detta stärker dess kandidatur som ursprunglig och försvagar den motsatta hypotesen som gör gällande att tvåtoppig accent är sekundär till entoppig. Om man ska rekonstruera entoppig accenttyp som äldst blir det »dåligt med tid« för den förment sekundära,

16 Konnektiv accent innebär att accent 2 realiseras med en kontur som är utspridd över hela sammansättningen, från första betoningen till sista betoningen eller stavelsen. Icke-konnektiv accent innebär att realiseringen av accent 2 äger rum i vänsterkanten på ordet, både i simplex och i sammansättning (jfr RIAD: 2003).

17 KUSMENKO: 1996, 95.

tvåtoppiga typen att hinna spridas över hela Skandinavien, så som föregivits.¹⁸ Det är således strukturen på argumentet.

Jämviktsaccent, vokalbalans och tilljämning ...

Begreppet vokalbalans är en samlingsterm som egentligen innefattar två separata fonologiska processer, nämligen reduktion och förstärkning.¹⁹ Reduktion har pågått i hela det germanska området under lång tid och i snart sagt alla tider har positionen efter en tung stavelse blivit reducerad tidigare än positionen efter en lätt stavelse. Därför räcker inte reduktion i långstavingar ensamt för att vi ska tala om vokalbalans, utan det krävs också en process som aktivt förstärker de kortstaviga ordens andra stavelse. Om dialekterna uppvisar tilljämning är det lätt att se att dylik förstärkning föreligger, eftersom det finns tydliga segmentella reflexer av det harmoniska beteendet. Om dialekterna har förändringen $a > \hat{a}$ i andra stavelsen så är också det ett bevis på förstärkning. Men om ingen av dessa två processer är synlig är också situationen oklar, särskilt om det handlar om att rekonstruera prosodi i ett historiskt material. Både Neuman och Geijer har insett detta och i sina undersökningar om utbredningen av tilljämning och vokalbalans, i äldre och yngre tid, håller de sig därför huvudsakligen till former som innehåller ett \hat{a} i andra stavelsen, som åtminstone i viss mån får ortografiska reflexer, som < \hat{a} >, < o > och < aa >.²⁰ Ofta skrivs det dock < a > och blir då osynligt.²¹

Det är således fråga om en speciell prosodisk status i kortstaviga former vid vokalbalans, vilken orsakar de segmentella förändringarna förstärkning och tilljämning. I dialektlitteraturen kallas denna prosodiska status för jämviktsaccent. Jämviktsaccent förekommer nu inte i alla kortstaviga ord, utan just i de ord som – om de vore långstaviga – skulle haft accent 2. Faktum är att jämviktsaccent ›är‹ accent 2, sådan den realiseras i kortstaviga ord. Men det räcker fortfarande inte, utan det är fråga om just

¹⁸ Jfr exv. LORENTZ: 2004.

¹⁹ Jfr RIAD: 1992, 1998b och under utg. Att förstärkning ($a > \hat{a}$) är en separat process framgår framförallt av det faktum att denna process är helt okänslig för den andra stavelsens status som öppen eller sluten, något som inte gäller för reduktion (RIAD: 1992, 209ff.). För diskussion om förstärkning, jfr även BYE: under utg.

²⁰ NEUMAN: 1918; GEIJER: 1921.

²¹ Vid tilljämning finns det naturligtvis mer information att gå på, både fler olika vokaler och fler än en stavelse.

den i långstaviga ord ›tvåtoppiga‹ realiseringen av accent 2. Detta är korrelationen vi är ute efter: tvåtoppig accent 2/jämviktsaccent korrelerar med förstärkning (vokalbalans)/tilljämning. Vi kan uttrycka det som en serie implikationer: tilljämning implicerar förstärkning (vokalbalans), som implicerar jämviktsaccent i kortstaviga ord, som implicerar tvåtoppig accent 2 i långstaviga ord. Och implikationerna framgår av dialektgeografin.

Att tilljämning bara förekommer inom vokalbalansområdet är sedan länge känt, och det finns kartor som tydligt visar det.²² Dessa kartor är dessvärre ganska ohistoriska eftersom de registrerar dialekter som fortfarande uppvisar *spår* av vokalbalans resp. tilljämning, snarare än dialekter som antingen har haft dessa fenomen vid någon given historisk tidpunkt, eller som har dem som levande fenomen idag. Därför är det mycket viktigt att också studera arbeten som Neuman: 1918, Geijer: 1921 och Bergfors: 1961 för att korrekt rekonstruera fenomenen, vilket vi strax skall göra. Det framgår hursomhelst av kartorna att tilljämningsområdet är omslutet av det lite större vokalbalansområdet. Detta tolkar vi naturligen som att tilljämning är en senare utveckling som sker i dialekter som redan har vokalbalans. Inom tilljämningsområdet finner vi också de dialekter som än idag eller intill nyligen uppvisar tilljämning som en levande process, t.ex. älvdalsmålet, elverumsmålet och målen i Nord-Gudbrandsdalen (t.ex. Vågå). Åtminstone älvdalsmålet och vågåmålet har än idag den bekanta jämviktsaccenten som befrämjar vokalbalans och tilljämning.

... och tvåtoppig accent 2

Det andra, betydligt mindre kända, men ack så intressanta mönstret är att det område som har vokalbalans (eller synliga spår av det) faller inom det stora centralskandinaviska tvåtoppiga accent-2-området.²³ Nu är dels kartan på den norska sidan ritad utmed fylkesgränser och nationsgränser, dels är kunskapsläget om transitionsområdena inte alls fullständigt, så det är givet att man får hålla sig med en viss reservation vid betraktandet av kartorna. Likväl är huvudmönstret så tydligt man bara kan önska sig. Exempelvis sammanfaller gränsen för vokalbalans/tilljämning med accentgränsen mot de västnorska entoppiga målen. I Sverige går tilljämningen

22 Jfr HAUGEN: 1976 och SANDØY: 1985, 86f.

23 För kartor som illustrerar gränserna hänvisas till RIAD: 2003, 97; 2005, 23, respektive LORENTZ: 2004. Kartan kan också rekonstrueras genom att kombinera Sverige bilden i GÄRDING: 1977, 47, med kartor över Norges tonaccentdialekter i t.ex. SANDØY: 1993, 125.

ända ner till Ovansiljan, men söder om Siljan där de entoppiga dala-bergslagsmålen snart tar vid, finns den inte (kvar). Den nuvarande dialektgeografin visar oss därför tydligt att tilljämning är beroende av *hur* accent 2 realiseras, nämligen med två tontoppar (i långstaviga ord).²⁴

Med denna organiska korrelation etablerad kan vi nu med vokalbalansens hjälp rekonstruera tvåtoppig accent 2 tillbaka till åtminstone 1300-talet. Det gör vi med hjälp av Neuman (1918) och Geijer (1921). Dessa herrar visar nämligen att vokalbalansen på *a-å* (dvs. *a* efter tung stavelse, *å* efter lätt), den som signalerar att det finns en aktiv förstärknings-tendens, har haft »en ofantligt mycket större utbredning inom det svenska språkområdet än nu«. ²⁵ Nästan hela det gamla svenska området har haft den, dvs. sveamål, götamål utom Västergötland, dalmål (inkl. Dalabergslagen), östsvenska och norrländska mål. Även i estlandsvenska och åländska mål belägger Geijer *a > å*.²⁶ I söder (Skåne, Blekinge) och i väst (Västergötland, Halland) har den alltså inte kunnat beläggas. Geijer poängterar att fenomenet *a > å* i ändelsen inte är generellt över detta stora område utan att de lokala dialekter som har den tenderar att ligga i typiska reliktlökationer (»skogs- och fjällbygder samt utkanter av den gamla svenska kusten«²⁷), och att »utvecklingen *a > å* i ändelser betingats av jämviktsaccent«. Denna sista poäng är viktig och helt i samklang med vad vi vet gäller för nuvarande tilljämningsområden. Tilljämningen och *a > å* är som alltid starkast där också kortstavigheten och jämviktsaccen-ten står som starkast.

Vokalbalansen försvinner som bekant i och med att de kvantitativa förutsättningarna försvinner, med kvantitetsskiftet. Detta skifte kommer som så mycket annat söderifrån och sprids under 13-1400-talen genom Sverige. Någon tilljämning har därmed inte hunnit utvecklas i de östliga sveamålen och götamålen. I stället är det i det stora centralskandinaviska området, där kortstavighet och jämviktsaccent levat kvar länge, som tilljämningen utvecklats och på sina håll förblivit levande intill modern tid.

Så blir då vår slutsats att den i fornsvenska handskrifter manifesta utbredningen av *a > å* i ändelser i kortstaviga ord kan tala om för oss att

24 Stark ändelsebetoning (s.k. oxytonering) som rapporterats från bl. a. Tinn i Telemark och Orsa bör betraktas som senare utvecklingar. Detta fenomen hör enligt Geijer också till huvudområdena för tilljämningen *å-å* (GEIJER: 1921, 41).

25 Ibid., 37.

26 Ibid., 39.

27 Ibid., 40.

den tvåtoppiga realiseringen av accent 2, den som förutsätts för jämviktsaccent, som i sin tur förutsätts för $a > \acute{a}$ och tilljämning, har funnits över i stort sett samma stora område under 1300-talet som idag. Hur isoglosserna har gått mer precis kräver närmare undersökning, men huvudresultatet är oundvikligt. Om vokalbalans är beroende av tvåtoppig accent-2-realisering, vilket jag velat göra gällande på dialektgeografiska grunder här, så talar vokalbalansens utbredning på 1300-talet om för oss att den tvåtoppiga accent-2-typen har haft en stor utbredning ca 300 år efter dess antagna uppkomst. Detta förstärker hypotesen att tvåtoppig accent 2 är den ålderdomliga typen i Skandinavisk accentologi. Den som hävdar att den tvåtoppiga varianten är sekundär till den entoppiga hamnar i rekonstruktiv tidsnöd, eftersom det i en sådan rekonstruktion är så mycket som ska ›hinna med‹ mellan accentens uppkomst och den principiella spridningsbild som vi ser idag, och som vi nu kan pressa tillbaka flera hundratals år.²⁸

LITTERATUR

- BERGFORS, Erik Olof: *Tilljämning a>å i dalmål. Metaphony a>å in Dalecarlian dialects*. Uppsala, 1961.
- BRUCE, Gösta: »Tonaccentregler för sammansatta ord i några sydsvenska stadsmål«. I: PLATZACK, Christer (red.): *Svenskans beskrivning* 8. Lund: Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk, 1974, 62–75.
- BRUCE, Gösta: »Reglerna för slutledsbetoning i sammansatta ord i nordsvenskan«. I: ELERT, Claes-Christian och Sigurd FRIES (red.): *Nordsvenska*. Umeå: Umeå universitet, 1982.
- BYE, Patrik: »Om lavvokalbalansens oppkomst og utvikling i sentralskandinavisk«. I: NYSTRÖM, Gunnar och Yair SAPIR (red.): *Proceedings. Första konferensen om älv-dalska, 18–19 juni 2004*. Älvdalen, [under utg.].
- BYE, Patrik: »The evolution and typology of Scandinavian pitch accent«. Inskickat till: *Diachronica* 2005.
- ELSTAD, Kåre: »Some remarks on Scandinavian tonogenesis«. I: *Nordlyd. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics* 3 (1980), 62–77. Omtryckt i: JAHR, Ernst Håkan och Ove LORENTZ (utg.): *Prosodi/Prosody*. (= Studies in Norwegian Linguistics; 2), Oslo: Novus, 1983, 388–398.

28 En konsekvens av detta perspektiv är att vi ska identifiera dalabergslagsmålen som ett novationsområde, ity detta område idag ju har entoppig accent 2. Ett förslag till hur denna entoppiga varietet sammanhänger med tvåtoppig ges i RIAD: 2000a och 2000b. En slående egenskap hos denna varietet är att den lyder samma fonologiska regelsystem som sveamålen men att tonvärderna har förändrats (RIAD: 1998c).

- GÅRDING, Eva och Per LINDBLAD: »Constancy and variation in Swedish word accent patterns«. In: *Working Papers* 7. Lund: Lund University, Phonetics Laboratory, 1973, 36–110.
- GÅRDING, Eva: *The Scandinavian word accents*. (= Travaux de l'institut de linguistique de Lund; 11), Lund: Gleerup, 1977.
- GEIJER, Herman: *Några bidrag till frågan om tilljämningens och apokopens utbredningsvägar*. (= Svenska landsmål och svenskt folkliv; B 18), Stockholm: Norstedt, 1921.
- HAUGEN, Einar: *The Scandinavian Languages*. London: Faber & Faber, 1976.
- JAHR, Ernst Håkon och LORENTZ, Ove (utg.): *Prosodi/Prosody*. (= Studies in Norwegian Linguistics; 2), Oslo: Novus, 1983.
- KOCK, Axel: *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent 1–2*. Lund: Gleerup, 1878, 1884–1885.
- KROMAN, Erik: *Musikalsk akcent i dansk*. Köpenhamn: Einar Munksgaard, 1947.
- KUSMENKO, Jurij: »Dialektologi och språkhistoria«. I: KUSMENKO, Jurij och Sven LANGE (red.): *Nordisk språkhistoria*. (= Kleine Schriften des Nordeuropa-Institutes; 7), Berlin, 1996, 91–98.
- LORENTZ, Ove: *Tonal structure and tonal function*. Ms., University of Tromsø, 2001.
- LORENTZ, Ove: *Delayed peak and Tonal Crowding in Scandinavian tonogenesis*. Paper presented at the Workshop on Lexical Tone and Intonation in Germanic Languages, Lillesand, June 7–9, 2002.
- LORENTZ, Ove: *Tonal variation in Scandinavian*. Handout. International conference on Tone and Intonation. Santorini, 9–11 September 2004.
- NEUMAN, Erik: *Utbredningen av vokalbalansen a:å i medelsvenskan*. (= Uppsala universitets årsskrift 1917. Filosofi; 4), Uppsala: Akademiska bokhandeln, 1918.
- OFTEDAL, Magne: »On the origin of the Scandinavian tone distinction«. I: *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 16 (1952), 201–225. Omtryckt i: JAHR, Ernst Håkon och Ove LORENTZ (utg.): *Prosodi/Prosody*. (= Studies in Norwegian Linguistics; 2), Oslo: Novus, 1983, 154–177.
- ÖHMAN, Sven: »Word and Sentence Intonation: A quantitative model«. I: *Speech Transmission Laboratory Quarterly Progress and Status Report (STL-QPSR)* 8 (1967:2–3), 20–54.
- RIAD, Tomas: *Structures in Germanic prosody. A diachronic study with special reference to the Nordic languages*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för nordiska språk, 1992.
- RIAD, Tomas: »The origin of Scandinavian tone accents«. I: *Diachronica* 15 (1998:1), 63–98 (1998a).
- RIAD, Tomas: »Balance and Harmony in Scandinavian dialects«. I: HUALDE, José Ignacio (red.): *Metaphony and vowel harmony in Romance and beyond*. (= Rivista di Linguistica 10 (1998:1)), 233–276 (1998b).
- RIAD, Tomas: »Towards a Scandinavian accent typology«. I: KEHREIN, Wolfgang och Richard WIESE (red.): *Phonology and Morphology of the Germanic Languages*. (= Linguistische Arbeiten; 386), Tübingen: Niemeyer, 1998, 77–109 (1998c).
- RIAD, Tomas: »The origin of Danish stød«. I: LAHIRI, Aditi (red.): *Analogy, Levelling and Markedness. Principles of change in phonology and morphology*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2000, 261–300 (2000a).

- RIAD, Tomas: »Stöten som aldrig blev av – generaliserad accent 2 i Östra Mälardalen«. I: *Folkmålsstudier* 39 (2000), 319–344 (2000b).
- RIAD, Tomas: »Diachrony of the Scandinavian accent typology«. I: FIKKERT, Paula och Heike JACOBS (red.): *Development in Prosodic Systems*. (= Studies in Generative Grammar; 58), Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003, 91–144.
- RIAD, Tomas: »Historien om tonaccenten«. I: FALK, Cecilia och Lars-Olof DELSING (red.): *Studier i svensk språkhistoria* 8. (= Lundastudier i nordisk språkvetenskap; A 63) Lund: Studentlitteratur, 2005, 1–27.
- RIAD, Tomas: »Balans och harmoni i älvdalsmål«. I: NYSTRÖM, Gunnar och Yair SAPIR (red.): *Proceedings*. Första konferensen om älvdalska, 18–19 juni 2004. Älvdalen, [under utg.].
- RINGGAARD, Kristian: »Review of Liberman 1982«. I: *Phonetica* 40 (1983), 342–344.
- SANDØY, Helge: *Norsk dialektkunnskap*. Oslo: Novus, 1985.
- SANDØY, Helge: *Talemål*. Oslo: Novus, 1993.
- SELENIUS, Ebba: *Västnyländsk ordaccent*. (= Studier i nordisk filologi; 59), Helsingfors, 1972.